

засноване як на подвійних моральних цінностях, на прагненні самореалізуватися в ролі справжнього творця „свого” економічного світу, так і на прагненні набути самостійності у прийнятті економічних рішень і на відповідальності у відносинах з іншими суб'єктами привласнення.

Література

1. Абульханова К.А., Славская А.Н. Предисловие // С.Л.Рубинштейн. Бытие и сознание. Человек и мир. - СПб., 2003. - С.6 – 33.
2. Васютинський В.О. Інтеракційна психологія влади. – К., 2005 – 492 с.
3. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект. - К., 2008. – 336 с.
4. Журавлев А.Л., Купрейченко А.Б. Феномены самоопределения личности и группы в экономической бреде. - М., 2007. - С.62 – 96.
5. Китов А.И. Экономическая психология. - М., 1987. – 303 с.
6. Мясичев В.Н. Психология отношений. - М. – 398 с.
7. Розин В. М. Личность как учредитель и менеджер «себя» и субъект культуры / Человек как субъект культуры. – М., 2002. – С.42 - 112.
8. Сайко Э.В. Субъект и субъектная составляющая в становлении и культурно-историческом выполнении пространственно-временного континуума социума / Человек как субъект культуры. – М., 2002. – С.13 – 42.
9. Сушков И.Р. Психологические отношения человека в социальной системе. – М., 2008. – 412 с.

В статье теоретически и эмпирически обосновывается интерсубъектная природа процесса становления позиции личности молодого человека как субъекта отношений собственности.

Ключевые слова: экономическая субъектность, становление субъектности личности в отношениях собственности, интерсубъектность.

The intersubjectness nature of personality subjectness in property relations is theoretical and empirical substantiated.

Key words: economic subjectness, becoming of personality subjectness in the property relations, dialog, intersubjectness.

УДК: 159.9.072

О.Ю. Дроздов

З ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ МЕНТАЛЬНИХ КАРТ

Статтю присвячено проблемі методології досліджень геополітичних ментальних карт (ГПМК) як продукту та індикатора геополітичної свідомості. Описується процес створення та структура авторської методики дослідження ГПМК.

Ключові слова: геополітична свідомість, геополітична ментальна карта, методика, асоціативний тест, семантичний диференціал.

Постановка проблеми. Геополітична свідомість (ГПС) відображає події та явища «політичного світу» крізь призму «світу географічного» шляхом ототожнення певного географічного простору з політикою, яка там проводиться [1]. Будучи пов'язана з різними формами свідомості (економічною, екологічною, естетичною тощо), ГПС, передусім, є специфічним різновидом політичної свідомості. А оскільки остання виступає чи не центральною категорією політичної психології, виникає необхідність у систематичному вивченні ГПС. Поруч із цим у вітчизняній та зарубіжній політичній психології відсутні стандартні методи вивчення особливостей ГПС, що висуває питання про створення відповідного інструментарію. Отже, **метою даної статі** стало висвітлення процесу створення авторської методики вивчення ГПС.

Результати теоретичного аналізу. Загальновизнаним принципом побудови будь-якої методики, як відомо, є її попереднє теоретичне обґрунтування. Відповідно, за результатами попередньо здійсненого теоретичного аналізу ГПС [1] нами була побудована структурна модель цього феномена, яка містить чотири компоненти: геополітичні образи, ідеї (знання), емоції та бажання. Інтегративним феноменом, у якому б відображались усі вищезгадані компоненти, на наш погляд, виступають так звані «геополітичні ментальні карти» (ГПМК) – ментальні моделі (репрезентації) геополітичної реальності, що існують в індивідуальній та суспільній свідомості. ГПМК, по-перше, містять когнітивні складові (образи, уявлення, думки) стосовно геополітичних колективних суб'єктів – держав, союзів, інших сил тощо. Крім цього, оскільки ці знання носять не науковий, а світоглядний характер (зі значним політико-ідеологічним забарвленням), вони, як правило, пов'язані з відповідними емоційними та мотиваційними компонентами. Іншими словами, актуалізація тих чи інших геополітичних уявлень про власну або іншу країну (або світ загалом) у більшості випадків пов'язана з їх оцінюванням та певними очікуваннями. Як підкреслював із цього приводу американський вчений Б. Харлі, карта ніколи не є нейтральною [6]. Отже, ми вважаємо цілком логічним та обґрунтованим вважати ГПМК інтегральним продуктом-«індикатором» ГПС, а тому у подальшому ми виходили з того, що майбутня методика повинна визначати особливості саме ГПМК.

Науковці виокремлюють різні методи вивчення просторових ментальних карт, зокрема вербальні доповіді (самозвіти), інтерв'ю, аналіз розповідей, творів або щоденників досліджуваних, створення малюнків (карт), метод вербальних асоціацій, шкалювання, спостереження за поведінковими реакціями досліджуваних у природних або контрольованих експериментальних умовах, моделювання оточуючого середовища за допомогою іграшок тощо [8]. Але далеко не всі вони враховують змістовну специфіку ГПМК, що спонукало нас до створення авторського інструментарію. При цьому нами враховувалися загальні структурні особливості ментальних карт. Зокрема, на думку Р. Даунса та Д. Сті, будь-яка ментальна карта містить інформацію двох типів. По-перше, це «локалізаційна» інформація суто географічного характеру, в основі якої лежать знання про наявність у просторі певних об'єктів, напрямок до них або дистанцію між ними (тобто свого роду «геометрія простору»). По-друге, це

«атрибутивна» інформація, в якій відображаються якісні характеристики вищезгаданих об'єктів [7]. Іншими словами, навколишній простір репрезентований у свідомості людини у двох значеннях – умовно «Де?» і «Що?». У випадку ГПМК це будуть відповідно знання (уявлення, образи) географічного (які регіони, держави, союзи містить та чи інша ГПМК), а також соціально-політичного характеру (їхня політична, культурна, економічна характеристика). Таким чином, індивідуальні ГПМК у принципі можуть відрізнятися за двома критеріями: а) кількісним – включати різну кількість різних геополітичних суб'єктів (держав, союзів, регіонів тощо); б) якісним – передбачати різне розуміння та оцінювання цих суб'єктів.

Поряд із тим уже специфіка першого критерію може призводити до того, що кількість виявлених варіантів ГПМК теоретично може дорівнювати кількості всіх досліджуваних. У результаті ми можемо детально виявити формальні особливості цих ГПМК (наскільки часто у них зустрічаються ті чи інші держави або інші об'єднання). Але, з іншого боку, ми не зможемо повною мірою зробити необхідні змістовні узагальнення та порівняння, адже в ході математико-статистичного аналізу будемо змушені «жертвувати» частиною отриманих даних (зокрема, особливостями уявлень про геополітичних акторів, що згадувалися відносно рідко – одним або декількома досліджуваними).

Альтернативу цій ситуації ми бачимо в тому, щоб із самого початку запропонувати всім досліджуваним однаковий (стандартизований) перелік геополітичних акторів, що дасть можливість здійснювати повноцінний математико-статистичний аналіз даних, не «втрачаючи» тих чи інших оцінок. Тут, безумовно, виникає вірогідність появи іншої проблеми – частина досліджуваних буде вимушена працювати з об'єктами, які «нав'язані» дослідником і не входять (або не мають суттєвого значення) у їхню ГПМК. Але цю ситуацію, на наш погляд, можна звести до мінімуму, якщо на попередньому пілотажному етапі визначити коло тих геополітичних акторів, що найчастіше зустрічаються у ГПМК мешканців України. Виходячи з вищезазначених міркувань, процес створення авторської методики відбувався у два етапи.

Методика досліджень та отримані результати.

Перше дослідження (вересень-жовтень 2011 р.) було проведено з метою визначення стандартного кола стимульних геополітичних понять. Оскільки відомо, що актуалізація тих чи інших геополітичних понять у ГПС індивіда багато в чому пов'язана з географічним чинником (наприклад, значущість Росії для мешканців Західної та Східної України є різною), цей етап роботи вимагав залучення респондентів з різних геополітичних регіонів України. На цьому етапі нами був використаний опитувальний метод у вигляді анкетування.

Загальна кількість вибірки склала 118 осіб чоловічої (47%) та жіночої (53%) статі. Респондентами виступали студенти старших курсів (49%) та викладачі (51%) вищих навчальних закладів з Чернігівської (Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г.Шевченка), Волинської (Волинський національний університет ім. Лесі Українки), Херсонської (Херсонський державний університет) та Луганської (Східноукраїнський національний

університет ім. В.Даля) областей¹. Такий розподіл давав змогу охопити 4 основні геополітичні регіони України – Центр-Північ, Захід, Південь, Схід. Професійна спрямованість студентів та викладачів була різною (гуманітарні та природничі спеціальності й кафедри), за винятком напрямків «Історія», «Політологія» та «Географія», які передбачають засвоєння наукових знань геополітичного характеру.

Всім досліджуваним пропонувалось дати письмову відповідь на запитання: «Назви яких держав, територій або політичних союзів (об'єднань) Вам спадають на думку, якщо Вас попросити згадати політичну карту світу?». Кількість відповідей не обмежувалась, дослідження мало анонімний характер. До отриманих результатів була застосована процедура частотного аналізу (див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати першого дослідження

	Центр- Північ (Чернігів) n = 30	Захід (Луцьк) n = 29	Південь (Херсон) n = 30	Схід (Луганськ) n = 29	Загалом n = 118
Найбільш згадувані (не менше 33%) геополітичні актори, у %	США, 90 Росія, 83 Китай, 50 Німеч., 47 Євросоюз, 37 Польща, 37 Франція, 37 Україна, 33	США, 62 Росія, 48 Україна, 45 Німеч., 41 Вел.Брит., 41	США, 90 Росія, 73 Німеч., 70 Україна, 67 Вел.Брит., 63 Канада, 50 Японія, 47 Франція, 43 Китай, 37 Білорусь, 33 Індія, 33 Італія, 33	Росія, 90 США, 79 Вел.Брит., 55 Україна, 55 Франція, 55 Німеч., 52 Китай, 52 Японія, 45 Іспанія, 41 Італія, 34	США, 81 Росія, 74 Німеч., 53 Україна, 50 Вел.Брит., 44 Китай, 42 Франція, 39 Японія, 34 Канада, 34
Сер.кількість відповід., n	9,7	7,2	16,0	11,7	11,2

Як бачимо, отримані результати вказують на те, що основу ГПС вітчизняних громадян на сучасному етапі складають образи саме національних держав (країн), а не глобальні «детериторизовані» феномени, як стверджують науковці постмодерністського спрямування [5]. Це підтверджується й тим фактом, що назви об'єднань та організацій глобального характеру згадувались відносно рідко (ООН – 13%, СОТ – 3%, МВФ – 1%). Також нечасто згадувались й регіональні політико-економічні та військово-політичні об'єднання: ЄС – 25%, НАТО – 22%, СНД – 14%. Як бачимо, навіть «єдина Європа» актуалізована у ГПС опитаних набагато менше, ніж її окремі члени –

¹ Автор висловлює щирю подяку О.Є.Блиновій (Херсон), Я.О.Гоповському (Луцьк) та Ю.О.Бохонковій (Луганськ) за допомогу в організації та проведенні досліджень на цьому етапі.

національній державі. Таким чином, на наш погляд, немає підстав вести мову про заміну модерністської («країноцентричної») ГПС на «детериторизовану» постмодерністську у побутовій свідомості наших громадян (на цьому етапі ми зіштовхнулись лише з одним таким випадком, коли респондент почав описувати тенденцію геополітичної експансії мусульманського світу).

Можна також побачити, що ГПМК опитаних носять переважно «оксидентально-орієнтальний» характер, тобто побудовані за принципом («Захід-Схід» – основними геополітичними акторами (центрами впливу) вважаються США та Росія, а також найбільші країни Європи (передусім Німеччина). Цікавим також було те, що з усіх сусідських держав лише образ Росії був актуалізований у більшості респондентів. Навіть такі відносно крупні та «історичні» сусіди, як Польща та Білорусь, згадувались на рівні 28% та 23% відповідно. Останнє можна вважати свідченням того, що фактор територіальної близькості сам по собі не є вагомим у ГПС опитаних, і спрацьовує у комплексі з іншими факторами (уявленнями про політичну, військову та економічну могутність та ін.).

Наведені дані ілюструють ще одну особливість ГПМК респондентів – їх власна країна зустрічається в середньому лише у половині випадків. З одного боку, це свідчить про поширення критичних оцінок України серед її громадян, усвідомлення її як невливового геополітичного актора. Але, на наш погляд, це можна вважати закономірним результатом ще з однієї причини, яка, до речі, ілюструє відмінність ГПМК від звичайних образів світу у їх класичному розумінні. Справа у тому, що ГПМК, будучи специфічним різновидом образів (картин) світу, не передбачають такої атрибутивної властивості останніх, як Я-центрованість. Іншими словами, ГПМК можуть мати «суб'єкт-децентрований» характер, тобто відображати геополітичну реальність начебто «з боку», не спираючись на образи власної країни (території, держави).

Отримані дані також дали змогу виявити середній показник кількості складових ГПМК опитаних – 11 (хоча загальний діапазон розкиду кількості складових був доволі значним – від 2 до 92).

Як побічний продукт, на рівні тенденції був помічений феномен своєрідної «фільтрації» геополітичної інформації, що надходить зі ЗМІ. Справа у тому, що у період проведення даного дослідження, по каналах ТБ та інших вітчизняних мас-медіа регулярно надходила інформація стосовно економічної кризи та масових заворушень у Греції, а також військових дій у Лівії. Але при цьому частота згадування цих країн склала всього близько 8% та 4% відповідно, що вказує на низький рівень їх актуальності для респондентів (вірогідно, в силу їхньої «віддаленості»).

Отже, отримані дані дали змогу скласти стандартизований перелік геополітичних акторів для подальших досліджень. Його основу склали 9 найбільш згадуваних (частота не менше 33%) країн: США, Росія, Німеччина, Україна, Велика Британія, Китай, Франція, Японія, Канада. Далі перед нами постало завдання вибору методу вивчення власне змістовних особливостей образів (уявлень) про ці колективні суб'єкти. У принципі, це можна було зробити за допомогою опитувальних, асоціативних та психосемантичних (шкалювання) методів. Нами було обрано два останні методи.

Асоціативний метод, як один з основних методів психосемантичних досліджень, з одного боку, є доволі зручним для нашого дослідження, оскільки дозволяє визначити наявність тих складових ГПС, які були виокремлені нами раніше (геополітичні образи, емоції, знання та бажання). Відповідно, аналіз відповідей досліджуваних буде спиратись, передусім, на цю типологію. Далі оцінювання змісту відповідей кожної групи може здійснюватися за критеріями загальної оцінки (позитивні, негативні, нейтральні) та смислової категоризації (політичні процеси, лідери, символи, економічні та культурні асоціації тощо). Дана процедура підрахунку була застосована нами в одному з попередніх досліджень ГПС студентської молоді [2]. «Плюсом» асоціативного методу є також те, що, за своєю сутністю, він є проєктивною методикою, що підвищує достовірність отриманих за його допомогою даних (хоча деякі науковці визначають його як «асоціативний експеримент»). Відповідно, вплив дослідника на зміст відповідей досліджуваних тут зведений до мінімуму, на відміну від класичних опитувань, які потребують відповідей лише в межах чітко сформульованих питань.

Але «мінусом» асоціативного методу є те, що отримані відповіді доволі складно оцінювати з кількісної точки зору (щоб зробити можливим застосування методів вторинного математико-статистичного аналізу). Щоб мати цю можливість, ми вирішили скористатись методом семантичного диференціалу (СД). Слід зазначити, що СД та його різновиди («особистісний диференціал») доволі широко використовуються у політико-психологічних дослідженнях, зокрема при сприйманні політичних лідерів, партій, країн тощо. У цілому, саме психосемантичні методики набули найбільшого поширення у вітчизняних дослідженнях ментальних репрезентацій.

У психосемантичних дослідженнях застосовується два методи добору дескрипторів. Перший передбачає використання ознак, які були отримані у попередніх дослідженнях, а другий – ознак, що пропонуються дослідником відповідно до смислового змісту предмета дослідження. З одного боку, ми можемо спиратись на розробки інших науковців, які використовували СД при вивченні геополітичних уявлень. Наприклад, у дослідженнях В.Петренка та його колег використовувалось 32 дескриптори, які характеризували держави з точки зору внутрішньої та зовнішньої політики, культури, економіки тощо [4]. Але оскільки це дослідження охоплювало виключно російських респондентів, ми не впевнені, що всі ці дескриптори будуть значущими у ГПС вітчизняних досліджуваних. Таким чином, перед нами постає завдання проведення дослідження з метою попереднього відбору дескрипторів, які ляжуть в основу майбутньої методики.

Отже, друге дослідження (листопад 2011 р.) було проведене з метою відбору дескрипторів для оцінки раніше відібраних стимулів. Оскільки якість (полюс) оцінок тут не мала суттєвого значення, на цьому етапі ми обмежились представниками лише одного регіону – Чернігівської області (частина політико-географічного регіону «Центр-Північ», що характеризується певною політичною поміркованістю). Вибірку (100 осіб) склали студенти психолого-педагогічного факультету та викладачі гуманітарних та природничих кафедр

Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (49% – чоловіки та 51% – жінки). Досліджуваним пропонувалось дати оцінку 9 вищезгаданим країнам світу. Крім цього, досліджуваним пропонувалось запитання «*Чи погоджуєтесь Ви з тим, що у політичному плані Україна фактично поділяється на дві основні частини – Західну та Східну Україну?*». У випадку позитивної відповіді, респондента просили оцінити вказані регіони. Таким чином, кількість оцінованих стимулів могла дорівнювати 9 або 11.

Оцінювання відбувалося за допомогою 5-бальної шкали за попередньо відібраними нами дескрипторами. Оскільки останні призначались для оцінки так званих «колективних суб'єктів», ми, з одного боку, не могли використовувати більшість шкал класичних варіантів семантичного та особистісного диференціалів, а з іншого, були змушені додати ряд специфічних критеріїв. У результаті, нами був створений список із 42 шкал, які відображали характеристики внутрішньої та зовнішньої політики (наприклад, «*демократична – недемократична*», «*стабільна – нестабільна політична ситуація*», «*агресивна – миролюбна*», «*залежна – незалежна*» тощо), економіки («*розвинута – відстала економіка*», «*багата – бідна*»), культури («*низька – висока культура*», «*розвинута – нерозвинута наука і техніка*»), а також асоціації географічного («*західна – східна*», «*морська – сухопутна*»), естетичного («*красива – некрасива*»), екологічного («*чиста – брудна*») характеру. Деякі дескриптори мали емоційну («*подобається – не подобається*») та мотиваційну спрямованість («*хотів би – не хотів би там жити*», «*бажаю – не бажаю процвітання*»). Крім того, до всіх понять, крім України та її частин, пропонувались дескриптори «*схожа – не схожа на Україну*» та «*дружня – ворожа до України*». Загалом, зміст обраних дескрипторів відповідав основним властивостям колективних суб'єктів, які були виокремлені фахівцями (згуртованість–роз'єднаність, відкритість–закритість, конфліктність–безконфліктність, доброзичливість–агресивність, компетентність–некомпетентність тощо) [3]. Для підвищення достовірності відповідей, все дослідження проходило анонімно.

За допомогою комп'ютерної програми SPSS.10 до отриманих даних була застосована процедура факторного аналізу (за методом обертання Varimax). У ході останнього нами обирались найпотужніші фактори по образу кожної країни (кількість факторів при цьому визначалась за критерієм «кам'янистого осипу»). У самих обраних факторах ми виокремлювали по одній змінній-дескриптору, що мали найбільше факторне навантаження. Таким шляхом ми відібрали 18 шкал, які були покладені в основу авторського варіанту СД на вивчення геополітичних суб'єктів. Крім того, для повноти образу кожної країни ми вирішили додати ще 3 ознаки, які на цьому етапі не мали дуже високих навантажень: це дві шкали-дескриптори економічного характеру («*розвинута – відстала економіка*», «*багата – бідна*») та одна – мотиваційного («*бажаю – не бажаю процвітання*»). Отже, кінцевий варіант СД складався з 21 шкали (див. табл. 2).

Оскільки більшість досліджуваних (57%) заявили що визнають існування в Україні двох основних політико-географічних регіонів – Західної та Східної

України, до цих двох образів ми також застосували процедуру факторного аналізу, аналогічну до вищезгаданої.

Таблиця 2

СД на вивчення образів країн

1	Стабільна політична ситуація	1	2	3	4	5	Нестабільна політична ситуація
2	Недемократична	1	2	3	4	5	Демократична
3	Згуртована (сдина)	1	2	3	4	5	Незгуртована (роздрібнена)
4	Немає порядку	1	2	3	4	5	Є порядок
5	Неефективна влада	1	2	3	4	5	Ефективна влада
6	Влада дбас про народ	1	2	3	4	5	Влада не дбас про народ
7	Справедлива політика	1	2	3	4	5	Несправедлива політика
8	Агресивна політика	1	2	3	4	5	Миролубна політика
9	Має авторитет, впливова	1	2	3	4	5	Не має авторитету, не впливова
10	Не захищає власні інтереси	1	2	3	4	5	Захищає власні інтереси
11	Має сильну армію	1	2	3	4	5	Має слабку армію
12	Закрита	1	2	3	4	5	Відкрита
13	Слабка економіка	1	2	3	4	5	Розвинута економіка
14	Багата	1	2	3	4	5	Бідна
15	Низький рівень культури	1	2	3	4	5	Високий рівень культури
16	Розвинена наука і техніка	1	2	3	4	5	Слабо розвинена наука і техніка
17	Зберігає власну культуру	1	2	3	4	5	Не зберігає власну культуру
18	Нецікава	1	2	3	4	5	Цікава
19	Не подобається	1	2	3	4	5	Подобається
20	Не бажаю процвітання	1	2	3	4	5	Бажаю процвітання
21	Схожа на Україну	1	2	3	4	5	Не схожа на Україну

Відмінність аналізу цих образів полягала лише у тому, що в обраних нами факторах ми виокремлювати не по 1, а по 2-3 найбільших змінних (щоб отримати кількість шкал, достатню для побудови відносно цілісного образу регіону). Таким шляхом нами було виокремлено 12 шкал-дескрипторів. До цієї кількості, як і на попередньому етапі, ми також вирішили додати ще дві «економічні» ознаки, які не мали високих навантажень. Отже, кінцева кількість «регіональних» дескрипторів склала 14 (див. табл. 3).

Слід зазначити, що результати проведених факторних аналізів підтвердили системний та багатобічний характер ГПС – крім шкал суто політичного характеру значущими виявлялися й інші (культурні, естетичні тощо). Крім того, відносно значущими у всіх варіантах опинились шкали, що відображали емоційні установки до країн та регіонів.

СД на вивчення образів регіонів України

1	Недемократична	1	2	3	4	5	Демократична
2	Згуртована (єдина)	1	2	3	4	5	Незгуртована (роздрібнена)
3	Високий рівень злочинності	1	2	3	4	5	Низький рівень злочинності
4	Некорумпована	1	2	3	4	5	Корумпована
5	Неефективна влада	1	2	3	4	5	Ефективна влада
6	Влада дбає про народ	1	2	3	4	5	Влада не дбає про народ
7	Справедлива політика	1	2	3	4	5	Несправедлива політика
8	Слабка економіка	1	2	3	4	5	Розвинута економіка
9	Багата	1	2	3	4	5	Бідна
10	Низький рівень культури	1	2	3	4	5	Високий рівень культури
11	Релігійна	1	2	3	4	5	Нерелігійна
12	Некрасива	1	2	3	4	5	Красива
13	Не подобається	1	2	3	4	5	Подобається
14	Не бажаю процвітання	1	2	3	4	5	Бажаю процвітання

Отже, кінцевий варіант авторської методики на вивчення ГПС складається з базового стимульного переліку (містить назви 9 вищезгаданих країн) та трьох частин, кожна з яких має власну мету та інструкцію. **Першу частину** методики складають асоціативні завдання. Оскільки ГПС тісно пов'язана з уявленнями та оцінками неполітичного рівня (що, безумовно, буде впливати на зміст вільних асоціацій), нами був обраний варіант спрямованого асоціативного тесту. Згідно з інструкцією, до кожної з 9 країн світу досліджуваних просять підібрати та написати будь-які 1-2 асоціації, «які виникають у зв'язку з політикою вказаних країн». При цьому уточнюється, що «це можуть бути будь-які образи, ідеї, емоції або бажання». Аналіз відповідей здійснюється за декількома критеріями: а) формальним (образи – знання – емоції – бажання); б) оцінковим (позитивні – нейтральні – негативні); в) змістовним (політичні – неполітичні; економічні, культурні тощо).

Другу частину методики складає авторський варіант СД (21 шкала), за допомогою якого досліджуваних просять оцінити всі вищевказані країни. Зазначимо, що для оцінювання України пропонується СД з 20 шкал (відсутній дескриптор «схожа – не схожа на Україну»).

Третя частина присвячена виявленню уявлень про Західну та Східну Україну. Вона починається із фільтруючого запитання «Чи погоджуєтесь Ви з тим, що у політичному плані Україна фактично поділяється на дві частини – Західну та Східну Україну?». Якщо респондент виражає згоду із фактом існування цих політико-географічних регіонів, останні пропонується оцінити за допомогою асоціативного тесту та СД (14 шкал).

Також вважаємо за доцільне обґрунтувати кількість стимульних геополітичних об'єктів, що пропонується досліджуваним – 9-11 (9 – якщо

досліджуваний не погоджується із фактом поділу України на Західну та Східну і оцінює лише країни; 11 – країни плюс ці регіони). Нижня межа цього обсягу відповідає верхній межі відомого у когнітивній психології діапазону 7 ± 2 , що відображає середні обсяги короткочасної та оперативної пам'яті, уваги тощо. Це, зокрема, пояснює, чому ми вирішили зупинитись на 9 країнах, обраних раніше, тим більш, що у цьому переліку опинились майже всі основні світові та регіональні (європейські) геополітичні актори. У той же час верхня межа обраного обсягу співпадає із середньою кількістю назв геополітичних акторів, що була виявлена на першому етапі. Безумовно, діапазон 9-11 у більшості випадків не вичерпує всі геополітичні уявлення та знання дорослої людини. Але слід враховувати й те, що будь-яка ментальна карта (зокрема ГПМК) відрізняється неповнотою та фрагментарністю, адже вона містить найсуттєвішу інформацію (а її, як відомо, не може бути занадто багато). Виходячи з усього вищесказаного, ми вирішили, що обрана нами кількість геополітичних суб'єктів є оптимальною для того, щоб визначити базові структурні особливості ГПМК та тенденції ГПС.

Висновки. Запропонована нами методика не лише дозволяє реконструювати ГПМК світу, але й надає можливість фіксувати базові компоненти ГПС: геополітичні образи, знання, емоції та бажання. Обсяг методики у принципі дозволяє застосовувати її у масових вибіркових політико-психологічних дослідженнях. Поряд із тим глибоке вивчення індивідуальної ГПС, безумовно, потребує використання даної методики у комплексі з іншими методами.

Література

1. Дроздов О. Геополітична свідомість як психологічний феномен / Соціальна психологія. – 2010. – № 5. – С.26-37.
2. Дроздов О.Ю. Структурно-змістовні особливості геополітичної свідомості студентської молоді (на прикладі Чернігівського регіону) // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – 2010. – Вип.82. Серія «Психологічні науки». – Т.1. – С.154-158.
3. Журавлев А.Л. Психологические особенности коллективного субъекта / Проблема субъекта в психологической науке. – М., 2000. – С.133-151.
4. Петренко В.Ф. Психосемантический анализ геополитических представлений России / Психологический журнал. – 2000. – Т.21. – № 2. – С.49-69.
5. Смоляков В.А. Постмодернизм о трансформации политического пространства-времени в эпоху глобализации / Социальные и гуманитарные науки на Дальнем Востоке. – 2005. – № 4 (8). – С.64-75.
6. Шенк Ф.Б. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе / Шенк Ф.Б. // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – 2001. – № 4. – С. 4-17.
7. Downs R.M. Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior / Roger M. Downs, David Stea. – Chicago: Aldine Publishing Co., 1973. – 439 p.
8. Golledge R.G. Spatial behavior: a geographic perspective / Reginald R. Golledge, Robert J. Stimson – NY: Guilford Press, 1997. – 620 p.

Статья посвящена проблеме методологии исследований геополитических ментальных карт (ГПМК) как продукта и интегратора геополитического сознания. Описывается процесс создания и структура авторской методики исследования ГПМК.

Ключевые слова: геополитическое сознание, геополитическая ментальная карта, методика, ассоциативный тест, семантический дифференциал.

The article is devoted to the methodological problems of research of geopolitical mental maps (GPMM) as a "product" and indicator of geopolitical consciousness. The process of creation of authors' method and its structure are described.

Key words: geopolitical consciousness, geopolitical mental maps, method, associative test, semantic differential.

УДК: 159.9 : 371.3

М.А. Дроздова

З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ МИСТЕЦТВА»

Описується авторська програма курсу «Психологія мистецтва», розроблена для студентів спеціальності «Психологія». Програма включає три модулі. Перший – присвячений загальним питанням психології мистецтва, другий – соціально-психологічним та практичним (арт-терапія) аспектам психології мистецтва, третій – відображає психологічний аналіз специфіки видів мистецтва (візуальних та не візуальних). Багаторічний досвід використання програми засвідчив її ефективність.

Ключові слова: психологія мистецтва, навчальна програма.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших чинників становлення та розвитку особистості є культура. Талановиті та низькопробні художні твори (літературні, музичні, образотворчі тощо), продукція ЗМІ (телефільми), архітектурна забудова населених пунктів прямо та опосередковано впливають на повсякденне життя індивіда, його свідомість і поведінку. Все це й обумовлює необхідність викладання психологам курсу «Психологія мистецтва».

Нагадаємо: психологія мистецтва – це галузь психології, яка вивчає закономірності процесу сприймання і розуміння людьми творів мистецтва, досліджує особливості психічної діяльності людей, що займаються творчістю (письменників, художників, композиторів тощо), під час створення ними художніх творів, а також розробляє психологічні основи художнього виховання. Об'єктом психології мистецтва є взаємодія між людиною і твором мистецтва у рамках системи «людина – художній образ», а предметом – процеси сприйняття і розуміння художніх творів, а також психологічні аспекти творчої діяльності [1]. Зазначимо, що курси із психології мистецтва вже кілька років викладаються студентам-психологам у провідних навчальних закладах Росії (МДУ ім. М.В.Ломоносова, СПбДУ) та України (КНУ ім. Тараса Шевченка тощо). Отже, метою нашої статті стало висвітлення досвіду